

Željko Karaula  
*Bjelovar*

## »NAŠ VOĐA« – STVARANJE KULTA VLADKA MAČEKA

### I.

Najrazvijeniji i najprepoznatljiviji je kult ličnosti među bivšim jugoslavenskim narodima u nekadašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji (1945–1991) bio »Titov kult«, odnosno kult partizanskog vrhovnog komandanta, gerilskog vođe i maršala u Drugome svjetskom ratu te predsjednika Jugoslavije i jugoslavenskih komunističara Josipa Broza Tita. U drugoj je polovini XX. stoljeća pažljivo stvaran njegov kult ličnosti kao jedan od temelja same višenacionalne jugoslavenske državne zajednice. Da bi spriječili detronizaciju njegova kulta i kritičko preispitivanje njegove vladavine poslije njegove smrti (1980), jugoslavenski komunisti donijeli su Zakon o zaštiti lika i djela Josipa Broza Tita 1984. Međutim neuspješno. Kada je »Titov mit« počeo propadati, propala je i sama Jugoslavija.<sup>1</sup> U novonastalim su se državama poslije raspada Jugoslavije također pojavili u specifičnim ratnim i tranzicijskim uvjetima specifični kultovi ličnosti hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana (1990–1999)<sup>2</sup> i srbijanskog Slobodana Miloševića (1987–2001).<sup>3</sup> No prije novih postjugoslavenskih nacionalnih vođa i Tita na jugoslavenskim prostorima postojale su nacionalne vođe oko kojih je također stvoren određen kult. Spomenut ćemo ovdje pokušaj stvaranje kulta ličnosti predsjednika jugoslavenske vlade Milana Stojadinovića (1935–1939), obilježen određenom, tada aktualnom, fašističkom matricom<sup>4</sup> ili kult ličnosti prvog predsjednika HSS-a, Stjepana Radi-

1 Od raširene historioografske literature koja piše o sastavnicama Titova mita spomenut ću samo novije tri knjige: Nikolić, Kosta, *Tito govori što narod misli: Kult Josipa Broza Tita 1944–1949*, Beograd 2006; Despot, Zvonimir, *Pisma Titu – što je narod pisao jugoslavenskom vođi*, Zagreb 2010; Pirjavec, Jože, *Tito i drugovi*, Zagreb 2012.

2 Vidi: Goldstein, Ivo, *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*, Zagreb 2010. Goldstein stoji na stanovištu o postojanju sličnosti Titova kulta i ponašanja Franje Tuđmana.

3 Nikolić, Kosta, *Nitko ne sme da vas bije. Slobodan Milošević u Kosovu Polju 24–25. april 1987*, Beograd 2006.

4 Simić, Bojan, *Propaganda Milana Stojadinovića*, Beograd 2007.



*Govornička tribina: govori dr. Vladko Maček (21. listopada 1928, Sisak)*

ća, koji je stvoren i za njegova života i poslije njegove »mučeničke« smrti. I njegov je nasljednik na vodstvu stranke Vladko Maček s vremenom postao snažna politička figura oko koje se počeo u 30-im godinama XX. stoljeća stvarati ponajprije »seljački« kult ličnosti. Upravo je njegovo izdizanje nad »običnim smrtnicima« u svrhu nacionalne homogenizacije hrvatskog naroda unutar seljačkog pokreta HSS-a tema ovog rada.

Kao pojam i znanstvena kategorija »kult ličnosti« pojavljuje se tek poslije Drugoga svjetskog rata u proučavanju i analiziranju totalitarnih društava XX. stoljeća. Prema Adamoviću pojam »kult ličnosti« u širu upotrebu uveden je poslije tajnog referata sovjetskog vođe Nikite Sergejeviča Hruščova na XX. kongresu SKP/b, održanom u noći između 24. i 25. veljače 1956. Referat je sadržavao optužbe protiv J. V. Staljina i njegove vladavine od 1929, koja se uzima kao godina njegove definitivne pobjede u borbi za postlenjinističko nasljeđe, pa do njegove smrti 1953.<sup>5</sup> Prema *Hrvatskoj enciklopediji* »kult ličnosti« je sustavno javno, nekritičko hvaljenje i veličanje jedne osobe kao nepogrešiva političkog vođe koje se očituje u medijima, na javnim manifestacijama, u brojnim knjigama. Prema tome se »kult ličnosti« u tom smislu diferencirao kao poseban oblik autokratske vladavine karakterističan za sve totalitarne (kao i za neke autoritarne) režime XX. stoljeća.<sup>6</sup> Povjesničarka Olivera Milosavljević određuje kult ličnosti u širem društvenom spektru kao »osobenost konkretnih ideologija ili čak kao 'karakterno' nacionalno svojstvo (...)«. U tom smislu, kao »osobenost« političke kulture jednog društva, treba promatrati i idolatriju, čiji je predmet bio prvi čovjek u državi, bez obzira na to je li se radilo o kralju ili šefu stranke, odnosno o monarhiji

<sup>5</sup> Adamović, Vladimir, »Kult ličnosti«, *Enciklopedija političke kulture*, Beograd 1993, str. 554.

<sup>6</sup> <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34549>, posjet 2. VI. 2014.

ili republici, nacionalnoj ili višenacionalnoj državi, deklarativno demokratskoj ili socijalističkoj.<sup>7</sup>

Prema njemačkom sociologu Maxu Weberu, karizmom odnosno kultom treba nazvati osobinu neke ličnosti na osnovu koje ona vrijedi kao iznimna i zahvaljujući njoj njezini je sljedbenici smatraju obdarenom nekim natprirodnim, ne svakom dostupnim moćima ili sposobnostima. Takva se osoba smatra uzorom, i stoga se tretira kao vođa.<sup>8</sup> Za naš je slučaj istraživanja važan model »institucionalnog kulta« Alberta Schweitzera u kojem je vođa poglavar jasno definiranog položaja ili funkcije. Vođa se natječe za političku podršku i javno se bira. Ugrađena u izborni sustav, kao u Mačekovu slučaju, funkcija je centar »demokratske karizme«. Vođa je naime podložan redovitim izborima i legitimnost svoje vlasti izvodi iz većine glasova. Tako institucionaliziran kult postaje dio demokratski konstruiranog političkog poretka. Prema Schweitzeru, takve su osobe »lučonoše« svoga kulta.<sup>9</sup> U hrvatskom slučaju tridesetih godina XX. stoljeća u razdoblju uznapredovale nacionalne integracije u razvoju nacionalnih zajednica nacionalni heroji tijekom svog života, ali i nakon njega, služe kao svojevrsno »kulturno ljepilo« koje povezuje razne sfere i interese pojedinaca ili grupacija unutar zajednice u jedinstvenu cjelinu. Takav je sustav nacionalne homogenizacije u ulozi pojedinca kao vezivnog elementa nacije i nacionalne ideologije provodila i Hrvatska seljačka stranka u osobi svoga predsjednika, dr. Vladka Mačeka. Treba naglasiti da upravo tijekom razdoblja djelovanja paravojnih jedinica HSS-a, Hrvatske seljačke zaštite (dalje: HSZ), kojima je također trebao vidljivi komandant i vođa, počinje uznapredovati proces stvaranja kulta Vladka Mačeka kao vođe hrvatskoga seljačkog pokreta, dakle u razdoblju između petosvibanjskih izbora 1935. do sloma Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu 1941. Kao vrhovni zapovjednik HSZ-a, Mačekov je kult posebno bio razvijen unutar te organizacije koja je često sama sebe nazivala »Mačekova garda«.

7 Vidi cijeli članak u: Milosavljević, Olivera, »Otac – genije – ljubimac: Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece«, *Helsinkiške sveske*, br. 23, 2006, str. 188–291.

8 Weber, Max, *Privreda i društvo*, sv. II, Beograd 1976, str. 229. O Weberovom sustavu karizmatске vladavine i kulta ličnosti vidi: Isti, *Sociologija religije*, Zagreb 2000; Isti, *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen 1958.

9 Detaljnije u: Schweitzer, Albert, »Verfassung. Präsident und Oberster Gerichtshof Formen desinstitutionalisirten Charisma in den USA«, *Charisma: Theorie-Religion-Politik*, Berlin/New York 1993, str. 185–200. Iako je Maček bio demokratski političar, njemu je demokracija kao politička ideja i praksa uvijek bila iza rješavanja hrvatskog nacionalnog pitanja. Hrvatsko je pitanje Mačeku uvijek bilo na prvom mjestu te je u svrhu njegova rješavanja bio spreman na sporazum s nedemokratskim institucijama poput dvora, ako je u njemu bila sadržana prava moć.

## II.

Nakon smrti Stjepana Radića, čiji je kult heroja također stvoren već za njegova života, počinje stvaranje kulta ličnosti Vladka Mačeka kao neospornog »vođe svih Hrvata«. <sup>10</sup> Njegovo je izdizanje nad običnim smrtnicima u okviru hrvatskoga seljačkog pokreta bilo vidljivo po velikim seljačkim manifestacijama u njegovu čast, proslavama njegova rođendana i imendana u svim gradovima Hrvatske. <sup>11</sup> Također su bile neizostavne smotre seljačke kulture u Zagrebu, kada se Maček pojavljuje na bijelom konju praćen odredima HSZ-a te tako »kaska« ulicama Zagreba. Postrojbe HSZ-a u svrhu javne promocije koristile su se najviše proslavama održavanja rođendana i imendana predsjednika HSS-a, dr. Vladka Mačeka. Tako je prva proslava održana već u srpnju 1935. kao spontana demonstracija podrške politici HSS-a i otpora posrnuloj diktaturi koja je zabranjivala isticanje hrvatskih nacionalnih simbola u kojoj Zaštita nije sudjelovala, jer tada nije ni postojala. No zato u proslavama idućih godina, kada su manifestacije Mačekova rođendana poprimile masovan karakter i osobine kulta ličnosti, Zaštita je među predstavnicima brojnih seljačkih udruga vidno sudjelovala. <sup>12</sup> Tako je u zagrebačkoj proslavi 1937. sudjelovalo više od 11.000 ljudi, a od toga u povorci Seljačke zaštite 5280 pješaka, 298 konjanika, 56 biciklista, pet seljačkih glazbi, 23 zastave i dr. <sup>13</sup>

Prema povjerljivom izvješću IV. armijske oblasti o proslavi Mačekova rođendana u Zagrebu stoji: Pred Mačekom su stanom postavljene tribine čuvane »Mačekom gardom«. Oko 9:30 ujutro se Maček pojavljuje pred stanom na Prilazu i uzjaše bijelog konja te u pratnji četiri konjanika HSZ-a »otkasa« na Marulićev trg, gdje su bile postrojene postrojbe HSZ-a. Maček je dočekan trubljama, pri čemu ga dočekuje zapovjednik HSZ-a, Đuka Kemfelja, također na konju sa svojom pratnjom, i daje mu raport. Nakon što je rekao koliko članova HSZ-a je u stroju, čestitao je Mačeku rođendan i imendan. Poslije toga je Maček održao govor u kojem je naglasio da hrvatski narod ne može doći samo pregovorima do svojih prava te da je zbog toga HSZ i osnovan. Potom je uslijedila parada HSZ-a u »dvojnim redovima« koja je s trubačima »prodefilovala pored tribine na kojoj je bio dr. Maček, Košutić, Pernar i neki drugi«. Na kraju izvješća pomalo ironično

10 O stvaranju kulta Stjepana Radića vidi u: Grgić, Stipica, »Radić nakon Radića: Stvaranje kulta heroja Stjepana Radića (1928–1934)«, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: *ČSP*), br. 3, 2010, str. 723–748.

11 Detaljnije o tome vidi u: Leček, Suzana, »Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918–1941«, u: Ljubomir Antić (ur.), *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006, str. 119–143.

12 Detaljnije o tome vidi u: Ramet, Sabrina P., »Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji«, *ČSP*, 43/2011, br. 1, str. 137–154.

13 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Grupa VI, Građanske stranke i društva, inv. br. 662, Izvješće s proslave rođendana dr. Mačeka 1937. godine.



*Dr. Vladko Maček prije ubičenja (ujesen 1941, Kupinec)*

piše da su prvaci Samostalne demokratske stranke (SDS) Savica Kosanović i Većeslav Vilder »bili okićeni slikom dr. Mačeka i hrvatskim trobojkama«. <sup>14</sup>

Maček je bio »živi vođa«, a ne »mrtvi vođa« poput Stjepana Radića. Do stvaranja je Mačekova kulta došlo u vrijeme autoritarnih tendencija u Europi. Mačekov je kult postao personifikacija borbe, žrtve i uspjeha hrvatskog naroda (Banovina Hrvatska) u hrvatskoj seljačkoj memoriji koja je služila učvršćenju redova u tada homogenom općehrvatskom pokretu u otporu prema beogradskom režimu. Početak je stvaranja Mačekova kulta naznačio u svom nacrtu pisma Mačeku iz 1939. ljevičarski, ali neosporno hrvatski nacionalno orijentirani književnik Miroslav Krleža, koji piše: »U šestojanuarskoj moralno-političkoj bijedi, tajna političkog uspjeha Vladimira Mačeka nije bila samo u tome jer je naslijedio mrtva Radića nego i u tome što je imao lične smionosti da udari šakom po stolu u svom Kupincu i da izjavi: 'Ovako nećemo!' Strpan zbog toga u Mitrovicu, taj čovjek dobio

<sup>14</sup> Vojni arhiv Srbije (dalje: VAS), Popisnik – 17, Dosje hrvatsko pitanje, 6/11/1–22, IV. Armijska oblast od 23. VII. do 2. VIII. 1937.

je svoj moralno-politički plebiscit tog istog dana.«<sup>15</sup> Da nisu samo hrvatski ljevičarski krugovi spoznali Mačekovu žrtvu i njegovu odlučnost, govori i podatak da su se predstavnici srbijanske Udružene oporbe Ljubomir Davidović i Jovan Jovanović-Pižon divili njegovu hrabrom i dostojanstvenom nastupu na suđenju pred beogradskim Sudom za zaštitu države. Uostalom, to je bio i jedan od razloga zašto je Udružena oporba ponudila Mačeku da bude nositelj zajedničke liste na izborima 1935.<sup>16</sup>

Koliku su snagu imali osnivači HSS-a i njihov nasljednik pokazuje govor jednog od prvaka bjelovarskog HSS-a i vođe lokalnih odreda HSZ-a Fabijana Antoljaka u Bjelovaru sredinom 1940. na zboru HSS-a na bjelovarskom sajmištu: »Antun Radić bio je učitelj hrvatskog seljačkog naroda, naš voljeni Stjepan Radić bio je Mesija i pronositelj njegovih poruka, a dr. Maček je stvoritelj naše države, naše Banovine i naš veliki vođa.«<sup>17</sup> Iste se godine u izvještaju Veleposlanstva Velike Britanije o stanju u Jugoslaviji za godinu 1940. opisuje da je Maček stvarni vođa zapadnog djela južnoslavenske države. Britanski lord Lloyd, koji je posjetio Mačeka 27. studenog 1939, opisuje ga: »On je nizak, stamen čovjek, sa sedim brkovima i veoma svjetlucavim očima – veoma atraktivna ličnost sa izraženom mimikom lica dok govori.«<sup>18</sup>

Ipak, u retrospektivi između Stjepana Radića kojega je krasila darovitost govora i vizionarstvo djela, od »karizmatičnog Poglavnika«<sup>19</sup> do komunističkog vođe Josipa Broza Tita koji je, osim na svoje sljedbenike, ostavljao dojam na sve osobe s kojima je dolazio u kontakt, Maček je imao svojstveni kult ličnosti prilagođen njegovoj osobi.<sup>20</sup> Poznato je kako su Titovi ratni protivnici i saveznici (ili i jedno i drugo) poput britanskog premijera Winstona Churchilla ili nacističkog ministra za propagandu Josepha Goebbelsa pisali o Titu kao karizmatiku i snažnom komunističkom vođi, dok su knez Pavle Karađorđević ili predsjednik vlade Milan Stojadinović kod Mačeka vidjeli samo ono seljačko nasuprot uzvišenim aristokratskim vrijednostima.<sup>21</sup> Maček nije bio jaki vođa koji stvara i pokreće događaje, on je bio

15 Jareb, Jere, »Miroslav Krleža o hrvatskoj političkoj situaciji od 1929. do 1939«, *Zbornik radova u čast Hrvoje Matkovića*, Zagreb 2005, str. 145.

16 Stojkov, Todor, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*, Beograd 1969, str. 295.

17 Državni arhiv Bjelovar (dalje: DAB), fond 22, Gradsko poglavarstvo Bjelovar, kut. 14, Govor Fabijana Antoljaka na zboru HSS na bjelovarskom sajmištu sredinom 1940. godine.

18 Avramovski, Živko, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, sv. III, Beograd 1996, str. 312.

19 Miljan, Goran, »Karizmatični Poglavnik? Poglavnik i formiranje karizmatске zajednice – primjena i korisnost Weberova koncepta karizme«, *Historijski zbornik*, br. 1, 2013, str. 121–147.

20 O karizmi i kultu ličnosti Josipa Broza Tita vidi u: Blažević, Robert, *Karizma*, Rijeka 2006, str. 199–205.

21 Stojadinović u svojim memoarima prenosi riječi kneza Pavla: »Sa Mačekom sam imao duge razgovore, ali mi je trebalo mnogo strpljenja da njegovu posjetu do kraja izdržim... Za vrijeme našeg razgovora Maček je s vremena na vrijeme otvarao svoju kutiju s križanim duhanom, vadio paketić cigaret-papira, polako zavijao cigaretu i pošto bi je prevukao lijevo i desno preko jezika, zaljepio bi

vođa koji strpljivo i uporno čeka pogodan trenutak. U skladu s tim Maćek je gajio određenu političku tajanstvenost koja je uznemiravala njegove političke neprijatelje, ali i saveznike. Tomu su primjer Maćekovi politički prijatelji i prvaci srbijanske Udružene oporbe kojima je Maćek bio nejasan »zato što je malo govorio i bio tajanstven«, što je samo povećavalo uznemirenost u njihovim redovima.<sup>22</sup>

Nakon ublažavanja diktature počinje stvaranje kulta ličnosti Vladka Maćeka kao neospornog »vođe svih Hrvata«. Već se 1937. počinje romansirati njegova biografija.<sup>23</sup> Problemi nastaju u tome što Maćek nije dojmjljiva fizička pojava niti je darovit govornik. To se pokušava pretvoriti u prednost. Tako njegov biograf Petanjek piše: »Kod velikih ljudi u historiji biografi traže nešto mistično ili demonsko

je i počeo pušiti. Te njegove gestove mi je bilo najteže da promatram...«. Stojadinović, Milan, *Ni rat ni pakt*, Rijeka 1971, str. 466. Maćek očito u svom ophođenju nije skrivao svoje seljačko podrijetlo. Knez Pavle opisao je britanskom veleposlaniku Campbellu opisao Maćeka kao »finog malog čovjeka«, pri čemu se požalio i na njegovo neprikladno ponašanje za stolom.

- 22 Jovanović, Dragoljub, *Ljudi, ljudi. Medaljoni 48 umrlih savremenika*, Beograd 1975, str. 61. U svojoj kritici Maćekovih memoara Bogdan Krizman donio je 1964. godine nekoliko razmišljanja o Maćeku u kojima ga je kao političara prikazao uglavnom u negativnom svjetlu. »M. nije bio govornik, ni pisac, ni intelektualac, ni po svom habitusu, političar (...) bez nekih ideja, u politici suhoparan, lišen kombinatorike, statičan, bez većeg znanja, uvijek spreman da sve svede na neke jednostavne formule, zapravo malograđanin, ukočen i tvrdoglav, vjeran 'Predsjedniku' (op. a. Radiću).« U svojoj se političkoj taktici često koristio terminom »ušančen«, pozivajući se pritom na ruskog generala Kutuzova i njegovu taktiku iscrpljivanja Napoleona. Također prema Krizmanu »nije se pojavljivao pred publikom, nije agitirao, nije se micao s Prilaza, primajući samo pojedince u svom stanu; nije nastupao na sastancima i skupštinama, nije se borio za pristaše, znajući da mu ih režim masovno stvara«. Na izborima 1938. na »skupštinama su nastupali uvijek njegovi izaslanici, a ne on«. Stalno je pokazivao »zamjernu upornost i tvrdoglavost; u vladi s Cvetkovićem ostajao je povučen, više zavljen Kupincem nego državnim poslovima«. Iako Krizman daje donekle točan Maćekov portret i smjernice njegove političke taktike, u nečemu ipak pretjeruje. Maćek nije bio Stjepan Radić niti je to želio ili mogao biti, kao što je to Krizman očekivao. Nije se pojavljivao često na skupštinama ili držao duge govore, ali ih je ipak držao. Što se tiče njegove, po Krizmanu, neaktivnosti u vladi sa Cvetkovićem, to ne možemo smatrati točnim. Maćek je u vladi bio aktivan na svim poljima, toliko da je puno vremena provodio u Beogradu tijekom 1939. i 1940. godine. Vidi samo spomenutu knjigu Mihajla Konstantinovića *Politika sporazuma*, pa će se vidjeti koliko je ta Krizmanova tvrdnja u osnovi netočna. Dok je Stjepan Radić stvarao hrvatski politički pokret, Maćek ga je kasnije gradio i nadograđivao, polako i postupno, pri čemu nije odustajao. Osim toga Maćek je bio politički oprezniji od Radića. Nije bio sklon političkim preokretima koliko on, kada je donio neku odluku, čvrsto je stajao iza nje. Krizman, Bogdan, »Osvrt na autobiografiju V. Maćeka«, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 2, 1964, str. 74–76. Koliko je Maćek bio suzdržan, rezerviran i škrt na riječima, da su se iz njega moraje »čupati« govori i ova anegdota s Radićem. Nakon Maćekova povratka s jedne izborne skupštine, priča Maćekov sin Andrej, Radić ga je pitao: »No koliko je bilo ljudi?« Tata bi uzvratio: »Pa bilo ih je dosta.« Radić: »Pa, reci mi, koliko, dvije-tri hiljade?« Tata: »Pa tak nekak, jedno tri hiljade.« Radić: »No i kaj se dogodilo na skupštini?« Tata: »Pa znaš već kaj se događa, ko obično.« Radić: »A ko je govoril?« Tata: »Taj i taj...« Radić: »Kak je govoril?« Tata: »Pa dobro, on je pametan seljak.« Radić: »A ti nisi govoril?« Tata: »Jesam, jesam, kak ne.« Radić: »Kaj si rekel?« Tata: »Pa znaš, kaj se već veli.« Radić: »I onda je bila nekakva gozba?« Tata: »Je, je...«

- 23 Petanjek, Maksimilijan, *Dr. Maćek. Čovjek-djelo-narod*, Zagreb 1937.

poput karaktera Mussolinia i Hitlera, ali dr. Maček je jednostavan čovjek, čovjek iz naroda, on govori doista rijetko, u govoru je jednostavan bez velikih riječi, bez nametljivosti, često se služi govorničkim figurama – simbolima – ali sve što kaže, sve je jasno. Mačekova snaga je u ustrajnosti i postojanosti, filozofski mir kojim promatra svoju okolinu je metoda njegova rada koju unosi u svoje političko djelo.<sup>24</sup> Njegovi se govori objavljuju u posebnim publikacijama, njegove slike krase korice mnogih knjiga i periodika u izdanju HSS-a itd. On je živi vođa, a ne »mrtvi vođa« poput Stjepana Radića. Prema Mačekovu hagiografu Murgiću: »U dr. Mačeku i seljak i radnik gleda ne samo vođu hrvatskog naroda i domovine nego i oca i zaštitnika sirotinje, svih potlačenih, izrabljivanih, obespravljenih i nezaštićenih – naš vođa dr. Maček nosi u sebi sve ono najbolje što je hrvatski seljački pokret stvorio.«<sup>25</sup> Prema elaboratu komunističkih vlasti »Razvoj mačekovštine« iz 1948. nije bilo godišnje skupštine, »bilo nogometnog kluba, bilo pjevačkog društva, industrijskog poduzeća, velebanke da se nije slalo pozdravne telegrame 'vodji hrvatskog naroda'«. <sup>26</sup>

Možda je najbliži karizmatički model sličan Mačekovom kultu predstavila sociologinja Ann Ruth Willner. Prema njezinu modelu »nekarizmatičkog vodstva« Mačekov se kult nalazi negdje između karizme demokratskog političara i autoritarca.<sup>27</sup> Maček je vođa u sjeni s dezingriranom karizmom, on je nasljednik rezidualne karizme (ostataka) iz veze s karizmatičkim vođom (Radić-Maček). To potvrđuju i Mačekove riječi: »Da je ličnost pokojnika [misli se S. Radića, op. a] za njega i za njegov narod program, simbol, zastava i putokaz (...) veliki pokojnik poslije svoje mučeničke smrti postao je još veći, jer kao što je iz krvi prvih apostola nicala kršćanska crkva sve veće i jača, tako je i krv mučenika hrvatskog seljaštva, ideologiju njegovu učinila religijom.«<sup>28</sup> Nasuprot tomu napominje hrvatski novinar Krsto Cvičić da je Maček bio čovjek autoriteta »kojemu nisu trebale kulise moći jer je taj autoritet iz njega strujao.«<sup>29</sup> Mnogo je prozaičniji Mačekov portret dosta kasnije dao također novinar Marko Grčić, opisujući Mačeka više kao »hijeratičnu ikonu« nego uzbudljivo ljudsko biće. Prema karizmatičnom pučkom tribunu Radiću se Maček, prema Grčiću, više doima kao neki državni činovnik nego »moderni seljački Matija Gubec«. <sup>30</sup> No to su bile više kasnije reminiscencije.

24 Petanjek, Maksimilijan, n. dj., str. 105.

25 Murgić, Božidar, *Dr. Vlatko Maček – Vođa Hrvata*, Zagreb, str. 37

26 HDA, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (SDS RSUP SRH), šif. 010.11, elaborat »Razvoj mačekovštine«.

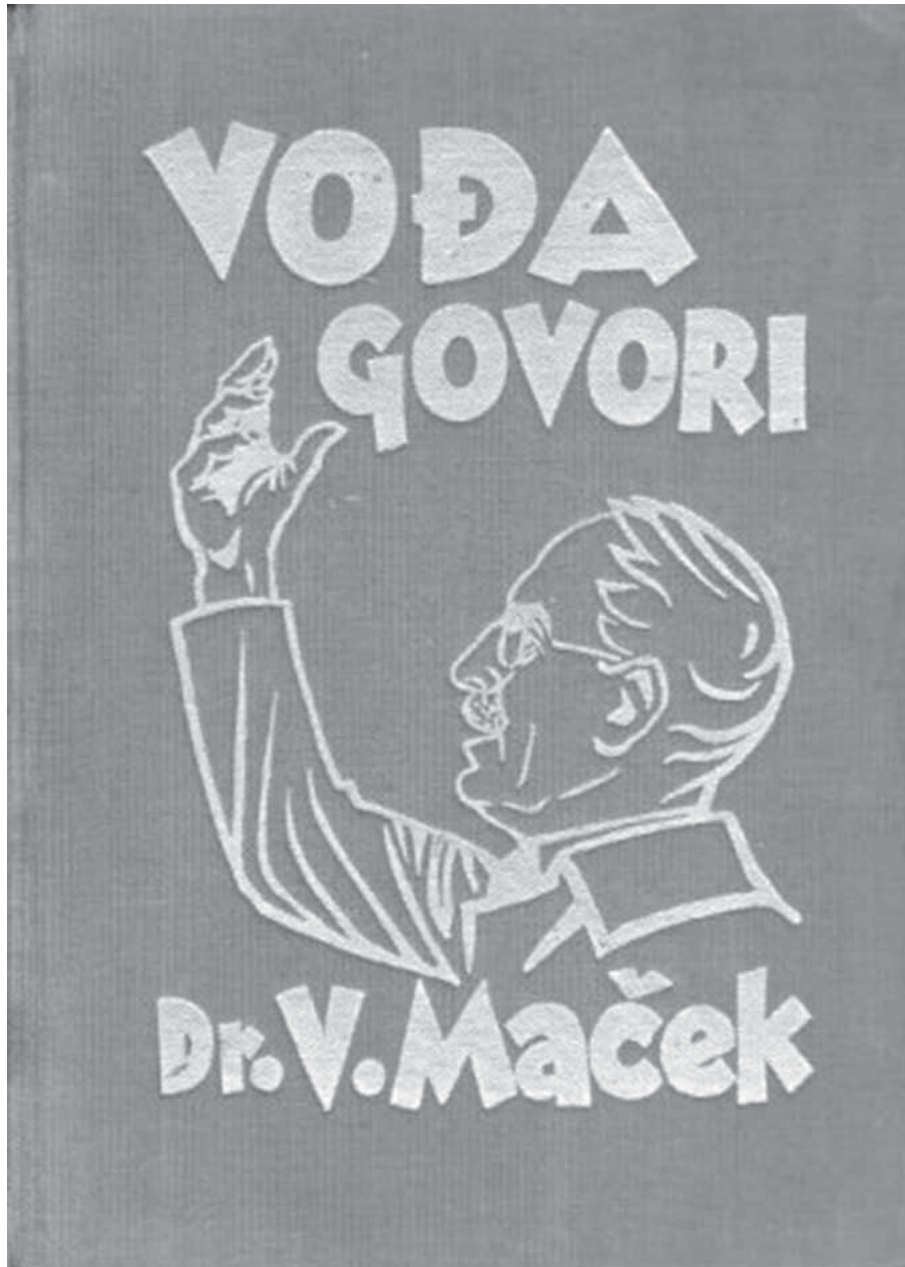
27 Willner, Ann Ruth, *The Spellbinders, Charismatic Political Leadership*, New Haven 1984, str. 38. Više u: Blažević, Robert, n. dj., str. 111–140.

28 Murgić, Božidar, n. dj., str. 31–32.

29 Maček, Andrej, Nino, Škrabe, *Maček izbliza*, Zagreb 1999, str. 178.

30 Berković, Zvonimir, *Vlatko Maček – tri razgovora*, Zagreb 2009, str. 129.





*Naslovnica knjige Mirka Glojnarčiča Voda govori iz 1936.*

## III.

U hrvatskom narodu Maček uživa status spasitelja. Maček podnosi i osobnu žrtvu svojim dugogodišnjim tamnovanjem u beogradskim »kazamatima«, ističući svoju osobnu hrabrost i predanost cilju. Murgić u svom djelu naglašava epizodu kada je Maček u zatvoru u Srijemskoj Mitrovici obolio: »Vođa bolestan, da fizički pati, mi smo gutali naše gorke hrvatske suze, u grudima nas je stezalo, hvatala nas je panika, očaj. Zar i njega da izgubimo (...). O, kako bismo rado bili naše nevrjednne, neznatne živote dali za Njega, stotinu hiljade...«<sup>31</sup> Mačekov je kult postao personifikacija borbe, žrtve i uspjeha hrvatskog naroda (Banovina Hrvatska) u hrvatskoj seljačkoj memoriji koja je služila učvršćenju redova u tada homogenom općehrvatskom pokretu u otporu prema beogradskom režimu.

Treba naglasiti da do stvaranja Mačekova kulta dolazi u vrijeme autoritarnih tendencija u Europi koja obiluje raznim »vođama«, uglavnom fašističke, a ponegdje i agrarne provenijencije (Rumunjska, Estonija). Naime demokracija tada u Europi nije bila na visokoj cijeni. Poslije Velikog rata srušila su se velika carstva i nastao je niz novih država. Ali u velikom broju zemalja demokracija, jednostavno, nije funkcionirala. Prema britanskom povjesničaru Mazoweru »teško da se mogla pronaći neka država u Europi u kojoj je nakon 1918. prosječno trajanje kabineta bilo duže od godine dana; u Njemačkoj i Austriji bio je prosjek osam mjeseci, u Italiji pet, u Španjolskoj nakon 1931. manje od četiri«. Nefunkcioniranje demokratskog modela u nizu europskih država (koji ne uspijeva izvući europske zemlje iz depresije i gospodarske krize) dovodi do zavođenja diktatura; osim boljševičke Rusije uglavnom su prevladavale desničarske diktature. Zbog toga, također prema Mazoweru: »Mnijenje koje je vladalo u Europi krajem 30-ih godina ni na koji se način nije suprotstavljalo ideji autoritarne rekonstrukcije kontinenta pod njemačkim vodstvom. Potencijalni temelji novog poretka, koji je odbacio naslijeđe iz Versaillesa, proširili su se i daleko izvan pronacističkih i fašističkih ekstremista.«<sup>32</sup> U skladu s prilagođavanjem i oponašanjem »političke mode« toga vremena koju su tridesetih godina uveli na europskom tlu Mussoliniev fašizam i Hitlerov nacionalsocijalizam prilagođavao se i HSS. Neosporno je da je Maček s vremenom pokazivao znatne autokratske sklonosti i manire; on je bio prvi hrvatski političar koji je otkrio u praksi priličnu sklonost totalitarističkim formama. Sve je to također u praksi dosta bilo proturječno, uzimajući u obzir njegovu narav, prozapadnu orijentiranost, neodlučnost, sklonost da se odgađaju odluke što je više moguće, što nije bilo obilježje nekog autokrata. U hrvatskoj se historiografiji rijetko obrađivao fenomen autoritarnosti vladavine HSS-a i utjecaj fašističke ideologije na HSS kao stranku.<sup>33</sup>

31 Murgić, Božidar, n. dj., str. 22.

32 Mazower, Mark, *Mračni kontinent, europsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb 2004, str. 31, 143.

33 Iznimka je rad: Kolar-Dimitrijević, Mira, »Utjecaj fašizma na ekonomsko-socijalnu politiku Hrvatske do travnja 1941«, u: *Zbornik Fašizam i neofašizam*, Zagreb 1976, str. 221–232.

#### IV.

Proslave Mačekova rođendana (20. srpnja) pretvaraju se od 1935. u pravu nacionalnu manifestaciju u cijeloj Hrvatskoj. Na proslavi njegova 60. rođendana u Splitu 1939. sudjeluje 30.000 ljudi, dok povorka s raznim hrvatskim društvima i postrojbama HSZ-a broji između 4000 i 5000 ljudi. Proslava je započela 15. srpnja u predvečerje zvonjavom svih splitskih zvona i pucnjavom prangija. Grad se već tada počeo kititi hrvatskim zastavama, dok je na obali bio istaknut svjetleći natpis »ŽVM« [»Živio Vladko Maček«, op.a.]. Tisuće se građana upisuje u »posebnu knjigu čestitaka« i šalju pozdrave »hrvatskom vođi«. Prvaci HSS-a dr. Kaliterna i Berković poslije vatrometa drže govore na Botičevoj poljani koji su bili »vrlo oštri« poput Kaliternina »vidjeli ste da je vrag odnio Stojadinovića, tako će i JRZ i vladu u Beogradu.«<sup>34</sup> U Zagrebu su proslavu započeli »hrvatski lakoatletičari trkačom štafetom još u petak iz Zagreba do Kupinca s izmjenom trkača svakih 2–3 kilometra. Posljednji je od njih predao dr. Mačeku u Kupincu umjetnički izgrađen štapić s poveljom na kojem je bila napisana čestitka dr. Mačeku«. Sutradan je na Prilazu održan mimohod zagrebačkih glazba i bakljada, a na Sljemenu je upaljen svečani krijes.<sup>35</sup>

Neki pripadnici građanske hrvatske inteligencije nisu povoljno gledali na takve tendencije unutar HSS-a koje su forsirale stvaranje stranačke milicije ili proslavljale Mačekov rođendan. Direktor zagrebačkog novinskog koncerna Tipografije, Milivoj Dežman (1873–1940), koji je podupirao politiku HSS-a »sa stanovitim rezervom«, osuđivao je osnivanje Seljačke zaštite i za njega je trenutak kada je »dr. Maček na bijelom konju inspicirao Zaštitu (...) bilo komično i prvi korak k totalitarizmu svoje vrste.«<sup>36</sup> Nasuprot tome Zvonimir Berković (1928–2009), kasnije poznati hrvatski filmski redatelj, u svojim sjećanjima opisuje zagrebačke »veličanstvene Mačekove povorke i simpatičnu narodsku rođendansku proslavu. U beskrajno dugačkoj povorci prolazili su, što pješice, što na konju, ispred njegove kuće Građanska i Seljačka zaštita, seljaci i seljakinje u narodnim nošnjama, te obični građani.«<sup>37</sup>

Poneki su hrvatski intelektualci unutar vodstva srbijanske Demokratske stranke, poput đakovačkog odvjetnika Ivana Ribara, s nelagodom gledali takve Mačekove nastupe. Ribar u svojim sjećanjima bilježi da je često obavještavao vođu Demokratske stranke Ljubomira Davidovića o proslavama Mačekova rođendana u Zagrebu, pri čemu je vidno mjesto imao HSZ, Mačekovo jahanje bijelog konja na čelu povorke i njegovo primanje raporta od zapovjednika HSZ-a. Određenu

34 Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), fond 38, Predsjedništvo Ministarskog saveta – Centralni Presburo, 42-12, Dopisnik CPB Split, 17. VII. 1939.

35 »Proslava 60-godišnjice dra Mačeka«, *Nova riječ*, br. 136 od 20. VII. 1939, str. 9.

36 Horvat, Josip, *Živjeti u Hrvatskoj. Zapis iz nepovrata 1900–1941*, Zagreb 1984, str. 329–330.

37 Berković, Zvonimir, n. dj., str. 7.

je nevjericu te nelagodu u vezi s tim izjavama izrazio Ljubomir Davidović, koji, prema Ribaru, nije mogao vjerovati u te vijesti, na šaljivi način: »Zamislite, što bi meni ljudi kazali da pojašem bijelog konja po Beogradu, recimo na čelu Glavnog odbora Demokratske stranke – pa u šali dodao – i da mi s desne strane bude Grol, a s lijeve Boka Vlajić. Sigurno bi ja na konju izazvao više smijeha nego nekada Nušić, koji je na čelu povorke jahao na konju bijelcu ulicama Beograda (...) ispred Narodne obrane povodom aneksije Bosne 1908. godine.«<sup>38</sup> I samostalni demokrat iz Varaždina Hinko Krizman, blizak HSS-u, primjećuje u svom dnevniku da se Maček često izražava vojnički pred svojim političkim sudrugovima i voli vojnički rječnik. Također piše da mu se Maček hvalio kako često čita Tolstojev *Rat i mir* i sebe uspoređuje s ruskim generalom Kutuzovim.<sup>39</sup>

Neosporan demokratski legitimitet HSS-a ne može osporavati klizanje pojedinih struktura stranke u polaganu fašizaciju (korporativizam, potpisivanje radničkih kolektivnih ugovora samo u okviru HRS-a, radni sudovi i povjerenici rada, otvaranje logora za internaciju itd). Prilikom posjete njemačkog izaslanika Urlicha von Hassela Beogradu i Zagrebu polovinom studenog 1940. dužnosnici vlade i predstavnici krune utrkivali su se tko će izraziti veću lojalnost i simpatije prema Trećem Reichu, kada je prvak HSS-a August Košutić naglasio da se HSS »sve više organizira prema njemačkom uzoru (jedna vrsta SA i SS)«. <sup>40</sup> Kako je naglasila Kolar-Dimitrijević, i dalje ostaje otvoreno pitanje u kolikoj se mjeri vodstvo HSS-a opredijelilo za, uvjetno rečeno, fašizaciju i u kolikoj je mjeri taj postupak bio svjestan. <sup>41</sup> Koliko je on utjecao i na stvaranje kulta ličnosti Vladka Mačeka.

38 Ribar, Ivan, *Politički zapisi*, sv. III, Beograd 1951, str. 63–65.

39 AJ, fond 84, O. F. Hinka Krizmana, Dnevnik Hinka Krizmana, 31. II. 1938.

40 Avramovski, Živko, »Izvjestaji Urlicha von Hassela o putu u Beograd i Zagreb«, *Historijski pregled*, br. 2, 1963, str. 143.

41 Kolar-Dimitrijević, Mira, n. dj., str. 231. Vlada Cvetković-Maček nastavila je s antisemitskom politikom prošle Stojadinovićeve vlade. Suradnja s nacističkom Njemačkom podrazumijevala je prihvaćanje niza zakona, odnosno uredbi koje su svojim antisemitskim sadržajem bili kopija onih nacističkih. Radi se o »Uredbi o mjerama koje se odnose na Židove u pogledu obavljanja radnji s predmetima ljudske ishrane« i »Uredbi o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola« koje su donesene 5. X. 1940. godine. Prva je zakonska uredba, poznatija kao numerus clausus, ograničavala broj učenika židovskog porijekla za upis učenika prvih razreda svih škola, s obzirom na postotak Židova u ukupnom broju židovskih stanovnika države. Ovom odredbom također u jugoslavenske škole nisu mogli biti upisana djeca Židova iz stranih zemalja. Druga je uredba zabranila poslovanje svim veletrgovinama s ljudskom prehranom, ako su bile u većinskom ili suvlasničkom dijelu vlasnika Židova ili židovskog kapitala, ako je uprava poduzeća bila sastavljena od osoba židovskog porijekla ili ako se na čelu poduzeća nalazio Židov. Ban je Banovine Hrvatske mogao na temelju ove antisemitske zakonske uredbе postaviti povjerenika nad poduzećem. Za kršenje ove uredbе određene su stroge novčane kazne i konfinacija u logorima. Goldstein, Ivo, *Židovi u Zagrebu 1918–1941*, Zagreb 2004, str. 504. Goldstein navodi da su spomenuti zakoni bili doneseni na pritisak Njemačke te citira izvješće veleposlanstva SAD-a u Beogradu da će te mjere »vrlo vjerojatno biti primjenjivane bez prevelike gorljivosti i bez prekomjerne strogosti«. Ipak, neka su židovska poduzeća zatvorena, dok se *nume-*

Nasuprot ovom pitanju Kolar-Dimitrijević u hrvatskoj historiografiji uvriježila se sintagma o Mačekovu pacifizmu, koja uglavnom ima svoj temelj. Maček je u svojim memoarima istaknuo epizodu kada mu je u bolnici Stjepan Radić u naslijeđe ostavio HSS i »pacifistički način borbe, kako sam je i ja vodio«. <sup>42</sup> Njegova nastojanja da se po svaku cijenu izbjegne rat s nacističkom Njemačkom i kasnije neprihvatanje uloge njemačkog kvisinga te njegove izjave u zatočeništvu takvu su predstavu o Mačekovu pacifizmu samo pojačale. <sup>43</sup>

Međutim Maček je vođa i zapovjednik stranačke milicije HSS-a Hrvatske seljačke zaštite, koja postaje, pogotovo za vrijeme Banovine Hrvatske, brutalnom i militantnom organizacijom sklonom osvetničkim pohodima. Na pitanje političara SDS-a Hinka Krizmana Mačeku što radi Zaštita, Maček odgovara da u njoj »ima i dobra i zla«, a nešto kasnije, da je takva politika sada neophodna. <sup>44</sup> Time Maček prihvaća politiku nasilja kao sredstvo u političkim obračunima. Tomu je neosporno uvelike pridonijela represivna politika beogradskog režima, progoni, ubojstva, stalna ilegalnost HSS-a kao stranke, te je nasilje postalo nešto uobičajeno u političkoj borbi. Zbog takve politike Beograda, Maček napušta glomazna vodeća tijela stranke poput Glavnog odbora, koji je u vrijeme Radića mogao funkcionirati, te stvara vrlo autoritativni i učinkovitiji uži organ Hrvatsko narodno zastupstvo, koji su činili izabrani i neizabrani kandidati stranke na parlamentarnim izborima (oko sedamdeset osoba). Iz toga je kruga birano i najuže operativno vodstvo stranke. Cijeli je taj proces pridonio tomu da je glavne stranačke odluke donosilo tek nekoliko ljudi na čelu s dr. Mačekom. Pojam »vodstva HSS-a« nije »nikakav formalan ili oficijelan«, nego je bio unutar stranke uobičajeni naziv »za faktičnu okolinu Mačekovu«. Prema elaboratu iz 1948. Maček je izbjegavao stranačke forume te je odluke donosio na autoritarni način konzultirajući samo svoju okolinu, »izbjegavao je diskucije u većem krugu, nije podnosio protuslovlja«. <sup>45</sup>

*rus clausus* izgleda nije toliko poštovao. Sve je to, prema Goldsteinu, bilo skretanje politike HSS-a udesno, iako se »nije radilo ni o kakvom svjesnom potezu (pogotovo o Mačekovu, koji je i dalje ostao uvjereni demokrat), nego o prilagodavanju unutarnjim i vanjskim prilikama, o konformizmu i kompromiserstvu«. Maček u svojim memoarima piše da se oštro suprotstavljao novim antižidovskim zakonima u Vladi.

<sup>42</sup> Maček, Vladko, *Memoari*, Hrvatska seljačka stranka, 1992, str. 77–78.

<sup>43</sup> Perić, Ivo, *Vlatko Maček. Politički portret*, Zagreb 2003, str. 242–259. Često se previda epizoda u vrijeme vojnog puča od 27. ožujka 1941. godine kada je Maček predložio knezu Pavlu, koji se slučajem zatekao u Zagrebu u vrijeme puča na putu u Sloveniju, da se uhiti komandant IV. armije general Nedeljković i na njegovo mjesto postavi njegov zamjenik Hrvat general August Marić i da se hrvatske trupe u zapadnom dijelu Jugoslavije suprotstave pučistima. Doduše, i tu postoji politički rezon, jer se Maček silno bojao za sudbinu svog djela Banovine Hrvatske, s obzirom na to da su elementi koji su sudjelovali u vojnom puču bili izrazito protusporazumaški i protubanovinski nastrojeni, od kojih su neki bili vodeći članovi Srpskog kulturnog kluba koji su se upravo zalagali za takvu politiku.

<sup>44</sup> AJ, fond 84, Ostavština Hinka Krizmana, kut. 1, Dnevnik Hinka Krizmana, 22–24. II. 1940.

<sup>45</sup> HDA, SDS RSUP SRH, šif. 010.11, elaborat »Razvoj mačekovštine«.



*Stjepan Radić i dr. Vladko Maček u Seljačkom domu*

Ipak, indikativno je da je za vrijeme Banovine Hrvatske kult Maćeka u svojevrsnom opadanju, jer je na neki naćin cilj ostvaren, ali i stranaćke diferencijacije i socijalna raslojavanja unutar seljaćkog pokreta pogodovala su tomu. Stoga nije ćudno da je proslava »Maćekova dana« 1940. organizirana samo u Zagrebu, na kojoj su sudjelovali samo ćlanovi HSS-a iz Zagreba. Proslava je organizirana navećer i posve je decentralizirana na viće lokacija, tako da nije postojala jedna centralna proslava. To je i brojćano najslabija predstava, kako primjećuje dopisnik CPB-a, u njoj sudjeluje samo 7769 sudionika, za razliku od 1936. kada sudjeluje 18.000 ili 1939. njih 15.000. Dopisnik CPB-a piće da je tomu razlog i ratna situacija u Europi, ali i veliki protesti zagrebaćke javnosti protiv organiziranja neke velebne proslave.<sup>46</sup>

Poslije sloma Kraljevine Jugoslavije u kratkotrajnom Travanjskom ratu i osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. kult je Vladka Maćeka naprasno prekinut »Poglavnikovim kultom«, a u emigraciji se ne obnavlja.

Ovaj je rad pokušao analizirati postupno stvaranje specifićnog kulta lićnosti predsjednika HSS-a Vladka Maćeka unutar hrvatskoga seljaćkog pokreta nakon ublažavanja Šestosijećanske diktature u Kraljevini Jugoslaviji. U nedostatku radova takve tematike u hrvatskoj historiografiji koja bi proućavala razvoj totalitarnosti unutar HSS nakon 1935, kada ova izlazi iz svoga ilegalnog razdoblja, ovaj rad moće poslućiti kao torzo daljnjem dubinskom istraćivanju toga problema. Stvaranje Maćekova kulta oćito nastaje u korelaciji s tada sverastućom »faćizacijom Europe« u drugoj polovini 1930-ih godina, kada faćistićke zemlje, osobito nacićtićka Njemaćka zbog svoje gospodarske uspješnosti i porasta nacionalne moći, postaju poželjni model oponaćanja i u drugim nefaćistićkim zemljama u okruženju, ali i ćire. Drugi je kljućan razlog stvaranje hrvatskog fronta prema beogradskom centralizmu, koji je doveo do stvaranja snaćnog hrvatskoga seljaćkog pokreta kao protutežu beogradskim aspiracijama, pri ćemu su se neizostavno pojavile i sve negativnosti takvog pristupa. Jaćanje totalitarnosti unutar stranaćkih tijela u odnosu na Radićevo razdoblje, formiranje hrvatskog narodnog zastupstva poput »hrvatskog Sabora« kao užeć tijela koji usprkos tomu nije dobio kljućne elemente vlasti, odlućivanje o stratećkim potezima stranke donosi se samo u užeć krugu oko Maćeka, onemogućavanje i potiskivanje stranaćkog pluralizma u Banovini Hrvatskoj, obraćun s lijevim i desnim opcijama u hrvatskoj politici (ustaće i komunisti), postupni gubitak ugleda i moći hrvatskih demokratskih graćanskih krugova koji padaju u sjenu rastućeć pokreta HSS-a itd.

46 AJ, fond 38, Centralni Presbiro Predsedništva Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije, Dopisništvo iz Zagreba, srpanj 1940. Dopisnik napominje da je u posljednje vrijeme »veoma mnogo graćanskog elementa prićlo frankovcima« te da se vodstvo HSS-a boji atentata na Maćeka.

Težnja da se hrvatski narod ujedini protiv svojih neprijatelja uvjetovala je na simboličkoj razini i stvaranje Mačekova kulta kao takvog, sa svim njegovim prednostima i manama. Za razliku od kulta Stjepana Radića, koji je nastao usprkos njegovim neostvarenim planovima, Maček je bio uspješniji političar, što je dakako uvjetovala i politička situacija u Europi koja je išla na stranu hrvatskih interesa i uvjetovala porast »hrvatske moći« nasuprot Beogradu. Također za razliku od Radićeva kulta koji se pronosio uglavnom usmenim putem u narodu i nije bio plod isključivo organiziranih planova njegove stranke, stranačka mašinerija HSS razvila je, u skladu s tadašnjim propagandnim mogućnostima, mnogo bolju plasiranost osnovnih osobina Mačekova kulta, među kojima su bile osobito značajne seljačke parade seljačkog pokreta HSS-a, u kojima su neizostavno sudjelovali brojni odredi (para)vojnih jedinica Hrvatske seljačke zaštite, koji su vidljivo pokazivali djelomičnu militariziranost toga pokreta, a čiji je zapovjednik bio upravo Vladko Maček.

Širenju je kulta trebala pomoći i izgradnja velikog Vojnog stožera Hrvatske seljačke zaštite, kao što je sredinom 1939. u Zagrebu izgrađena impozantna građevina – Dom Gospodarske sloge. Ipak, specifičnost se Mačekova kulta kretala u proturječnosti Mačekova lika i djela, odnosno u »nekarizmatičkom vodstvu« po kojem se Mačekov kult nalazio negdje između karizme demokratskog političara i autoritarca. S obzirom na to da na sceni nije mogao djelovati kao »jaki vođa«, pogotovo stoga što nije bio daroviti govornik, svrha je propagande HSS-a bila predstaviti Mačeka kao izravna Radićeva nasljednika, koji iz toga nasljeđa crpi svoju snagu, uz svoju poslovičnu ustrajnost i postojanost u ostvarenju svoga političkog cilja. Svrha je Mačekova kulta bilo pokazivanje snage hrvatskoga seljačkog pokreta, ali i izvršenje homogenizaciju hrvatskih masa oko ostvarenja jedinstvenog cilja, stvaranja »hrvatske države« u Jugoslaviji. Stoga nije nimalo čudno da je osnivanjem Banovine Hrvatske u kolovozu 1939. kult Vladka Mačeka bio u svojevrsnom opadanju, jer Mačekov je politički cilj uglavnom bio ostvaren.